

**АДРЕСАТНІСТЬ – АДРЕСАНТНІСТЬ
У РАННЬОБАРОКОВИХ ПАНЕГІРИКАХ
КІНЦЯ XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

У статті проаналізовано категорію "адресатність – адресантність" у ранньобарокових текстах художнього стилю кінця XVI – початку XVII ст., зокрема панегіриках; виявлено закономірності вживання номінацій панегіричних адресатів та адресантів з позицій соціального статусу осіб, самоідентифікації, етикетності.

Ключові слова: *адресат, адресант, староукраїнська літературна мова кінця XVI – першої половини XVII ст., бароко, панегірик.*

У контексті сучасного потрактування тексту як комунікативної одиниці актуалізується категорія "адресатність – адресантність", яка розглядається науковцями в різних аспектах. Зокрема, в українській історичній лінгвістиці означена категорія досліджувалась на матеріалі барокових проповідей (О.Ю. Зелінська) [1], молитовної барокової поезії (О.Ю. Курганова) [2], наукового тексту середньоукраїнського періоду (Г.М. Наєнко) [3] та ін.

Актуальність статті полягає в тому, що автор вперше вивчає зазначену категорію на матеріалі ранньобарокових панегіриків. Таке дослідження допоможе реконструювати мовну свідомість барокового книжника та розширити наукові уявлення про етикетний дискурс кінця XVI – першої половини XVII ст.

Мета нашої статті – дослідити мовне вираження категорії "адресатність – адресантність" у панегіриках кінця XVI – першої половини XVII ст.

Для реалізації означеної мети необхідно вирішити такі **завдання**: встановити номінації панегіричних адресатів та адресантів; проаналізувати закономірності їх уживання в тексті, враховуючи контекст епохи та свідомість барокового книжника.

Об'єктом нашого дослідження є панегірики кінця XVI – першої половини XVII ст., надруковані староукраїнською літературною мовою; **предметом** – аналіз жанрової специфіки категорії "адресатність – адресантність", особливостей її мовного вираження.

Аналізована категорія розглядається в контексті барокових інновацій, які визначають особливості текстотворення,

функціональні та антропоцентричні параметри тексту. Зокрема, для ранньобарокових панегіриків кінця XVI – першої половини XVII ст. актуалізується категорія "адресатності – адресантності", що зумовлено функціональною перспективою тексту: акцентом на особі автора (адресанта), а також на видатній особистості, якій присвячувався панегірик (адресат). У цьому разі дуальність категорії характеризується з позицій антропонімічності, соціального статусу особи, індивідуальної атрибуції (для адресанта), етикетності та ін.

Соціокультурна зумовленість і, зокрема, жанрова специфіка панегіриків визначають типову для цього періоду етикетність: свідоме применшення адресантом власного соціального статусу та ролі в тексті з метою возвеличення видатної особи. Автор позиціонує себе як "нерівного" та "недостойного" порівняно з тим, кому присвячений панегірик.

Так, у панегірику "Вѣзерунок цнот... Єлисея Плетенецького" автор Олександр Митура для підкреслення величі возвеличуваного архієпископа називає себе "слугою", причому "найнижчим", а Єлисея Плетенецького – "своїм паном", "добродієм": *Вашеи милости моего пана и добродія / поволный и наинизший слуга / Александр Митура* (Віз. Цн., 227).

Звертаючись до Петра Могили, автор "Євхаристиріона" також свідомо применшує власну роль, проте, все-таки зазначає свій соціальний статус наприкінці цитати: *Найменший з братіи общежительной монастыря Печерського, превелебности твоєї в духу син і послушник Софроній Почаський, гімнастес кіновита монах печерський, риторики професор* (Євх., 242).

Аналогічна ситуація в панегірику, присвяченому єпископу Арсенію Желиборському. Автор Григорій Бутович називає себе найнижчим із прихожан: "я, найнижчий в православіи святом" (Євод., 205). Окрім того, автор згадує власну фізичну слабкість: *Леч не могу так великого тяжару утлыми довтѣну моего поднести раменами* (Євод., 205).

Знижуючи власну позицію, Григорій Бутович тим самим применшує вагомість своєї праці: *И тую барзо плохую мою працю, яко задаток до далших услуг моих превелеб[ности] твоєї прошу и офѣркую* (Євод., 205).

У панегірику є також уже традиційне називання себе "слугою" на противагу "панові" та "пастиреві": *вдячне прийнявши, мене, найнижчого з слуг своїх, в ласце своєї панской и благословенствѣ пастырском ховати будеш рачил, до которого на тот час з*

найнижшим услуг моих поклоном пилне ся залецаю и отдаю (Евод., 205); лише після цього згадуючи статус студента Замойської академії: *найнижший служебник Григорій Бутович, / студент прецацной Академіи Замойскои* (Евод., 205).

Ця модель може доповнюватися залежно від конкретної ситуації іншими характеристиками, зокрема вказівкою на вид діяльності автора. Так, автори "Имнологія" не лише наголошують на власній позиції "слуги" чи "раба" щодо Петра Могили, а й разом із тим вказують на вид своєї діяльності: *Памво Берында, типікароводець, / О представелю, раб и богомолец / Твой* (Имн., 366).

Більше того, Тарасій Земка наголошує на ролі одного із керівників, хоча не підносить себе над іншими, згадуючи, що він "всім меншій служитель": *Так же по всѣх съ всѣми, / твоими и моими / Всего тину правитель, Но всем меншій служитель* (Имн., 366). Поряд із цим у панегірику зазначений рід діяльності автора: *З[емка], к[оректор и проповѣдник] сл[ова] бож[ого]* (Имн., 366).

Незважаючи на попередні епохи, автори бароко не бажали бути забутими, про що відверто говорили на сторінках власних текстів: *Да не буду забвенный / Аз, Тарассій смиренный* (Имн., 366).

Примітно, що у панегіричних згадках про себе автори, зважаючи на барокову естетику та авторський етикет, спершу вихваляють особу, якій присвячені вірші, потім вміщують елемент свідомого самоприниження, і лише наприкінці зазначають свій соціальний статус, що якнайкраще ілюструє цитата із панегірика "Вѣршѣ на жалосный погреб... Петра Конашевича Сагайдачного": *Вашиим милостям, моим велце ласкавым паном и добродѣлом, / всему рыцертву его королевскои милости запорозькому / унижоный и зычливый слуга и молитвенник, многогрѣшный инок Касіан Сакович, / ректор школ кїївских, пр[оповѣдник] сл[ова] б[о]ж[ія]* (Вѣршѣ, 324).

Окрім основного автора, ім'я якого згадується поряд із назвою панегірика, тексти зазвичай фіксують кількох авторів (інколи більше десяти), що зазначаються після кожного з віршів панегірика. Так, авторами "Євхаристиріона", окрім Софронія Почаського, були Стефан Стрибиль, Григорій Трипольський, Александр Олекшич, Самуель Мужилловський, Андрей Черхавський та ін. У цьому разі жоден із них не зазначає свого соціального статусу. Можливо, що автори, імена та прізвища яких зазначені після кожного з віршів панегірика, були учнями Києво-Могилянської колегії і під керівництвом Софронія Почаського декламували панегіричні вірші.

Роль того чи іншого автора (окрім основного, загальновідомого) у створенні панегірика окремо відзначалася: *Ієродіакон Ісаїа, типограф* (Имн., 360), *Інок Артемій Половкович, типолюститель* (Имн., 360), *Стефан Беринда, типограф* (Имн., 361), *Наван Зѣнкович, наборщик* (Имн., 362), *Дімитрій Захарієвич, стѣлоправитель* (Имн., 363), *Парѣеній Молковицкій, изобразитель* (Имн., 364), *Михаил Фойнацкій, изобразитель* (Имн., 364), *Павел Макарієвич, батищик* (Имн., 364), *Феодос Кипрієвич, батищик* (Имн., 365), *Леонтей Ієрусалимович, писмолеатель* (Имн., 366).

Отже, **адресантність** у панегіриках є прозорою: автори не приховують своїх імен (Софроній Почаський, Тарасій Земка, Павел Макарієвич), інколи навіть зазначають свій соціальний статус ("ректор школ", "проповѣдник" (Касіян Сакович), "типікароводець" (Памво Беринда). Хоча траплялися й анонімні тексти: "Просфонима" 1591 р., "Евфонія" 1633 р., "Герби і трени при гробі і труні ... Сильвестра Косова" 1658 р.

Оскільки панегірики належали до текстів високого стилю, то й адресантами мали бути люди високоосвічені, з відповідним соціальним статусом. Так, автором "Євхаристиріона" (1632 р.) був Софроній Почаський – ректор Києво-Могилянської колеґії, ігумен Братського монастиря; автором панегірика "Вѣзерунок цнот... Єлисея Плетенецького" (1618 р.) – Олександр Митура – поет, видавець, культурний і освітній діяч. Серед авторів "Имнології" (1630 р.) – Памво Беринда (головний друкар, гравер, редактор і перекладач у Лаврській друкарні, активний діяч Львівського братства), Тарасій Земка (ігумен братського монастиря у Києві, ректор Братської школи та керівник Лаврської друкарні) та ін.

Незважаючи на високий соціальний статус, для репрезентації власної особистості автори використовували такі номінації: *раб, слуга, служитель, инок, богомолецъ, послушник* та ін. Часто до самоназви додавались епітети *многогрѣшний, унижоный, найменший, смиренный, зычливый* та ін.

Щодо займенників, які були одним із засобів барокового книжного етикету, автори вживали такі форми: "я" (*Я тыж вам хочу килька прикладов вказати* (Вѣршѣ, 327), "мнѣ" (*пане..., мнѣ велце милостивый* (Евод., 204), "мене" (*мене, найнижшого з слуг своих* (Евод., 205), "моим" (*моим велце ласкавым паном* (Вѣршѣ, 324), "мы" (на позначення групи осіб) (*Идеш от нас, гетмане милый* (Вѣршѣ, 326), "наш" (*патроне и фундаторе наш!* (Євх., 240) та ін.

Вираження категорії **адресатності** підпорядковувалось певним правилам книжників, які полягали у виявленні за допомогою різноманітних стилістичних засобів поваги до головного об'єкта тексту, зокрема до звеличуваних осіб у панегіриках. Тексти присвячувались церковним чи світським діячам, хоча зазвичай оспівувана особистість виявила себе як у мирських, так і в церковних справах (наприклад, Петро Могила).

У ранньобарокових панегіриках категорія адресатності виявляється послідовно: зазначається особа, якій присвячений панегірик, її соціальний статус, титули. Протиставлення соціального статусу церковних і світських діячів є умовним, оскільки церковна діяльність особистостей, яким присвячувались панегірики, часто перепліталась зі світською та навпаки.

Окремі панегірики присвячені церковним діячам: митрополитам (Петру Могилі, Михайлу Рогозі, Сильвестру Косову), архімандритам (Єлисею Плетенецькому), єпископам (Арсенію Желиборському). Світський статус – у панегірику на честь гетьмана Війська Запорозького Петра Конашевича-Сагайдачного.

Дослідження показало, що автори панегіриків для характеристики адресата використовують як світські номінації (пан, опікун, добродій, господин, патрон, фундатор, рыцер, гетман), так і церковні (отець, пастыр, митрополит, архієпископ, душа, святитель). Причому, досить часто у текстах зустрічається поєднання світського і християнського: *превелебнійший милостивий господине отче, пастырю, патроне і фундаторе наш* (Євх., 240), *Сильвестр Косов – пастыр мудрый, земной* (Гер. і Тр., 68), *пану и пастыру* (Евод., 204).

Цікаво, що при загальній тенденції вживання у текстах раннього бароко особового займенника "ти" ("тя", "твой", "твоя"), звертаючись до адресата (*Который ты пастырем до своего стада обрал быти* (Віз.Цн., 224), автори також використовують особовий займенник "ви" ("ваш", "ваша", "ваши"): *Вашиим милостям, моим велце ласкавым паном и добродѣлом* (Вѣршгѣ., 324), *Вашеи милости* (Віз.Цн., 227).

Отже, категорія "адресатність – адресантність" є однією з основних для аналізу панегіриків, що вербалізує їх жанрову специфіку як ранньобарокових текстів зокрема, так і барокові інновації загалом. Дослідження мовного вираження зазначеної категорії вказує також на соціокультурні особливості досліджуваного періоду та дозволяє реконструювати свідомість барокового книжника.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ:

Віз.Цн. – "Візерунок цнот Єлисея Плетенецького" О. Митури // Українська поезія. Кінець XVI початок XVII ст. / Упор. В.П. Колосова, В.І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 223-227.

Вір. – "Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича Сагайдачного" К. Саковича // Українська поезія. Кінець XVI початок XVII ст. / Упор. В.П. Колосова, В.І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 322-338.

Євх. – "Євхаристиріон" С. Почаського // Українська література XVII ст. / За ред. О.В. Мишанича. – К : Наукова думка, 1987. – С. 239-256.

Имн. – "Імнологія" П. Беринди, Т. Земки та ін. // Українська поезія. Кінець XVI початок XVII ст. / Упор. В.П. Колосова, В.І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 359-366.

Просф. – "Просфонима" Анонім // Українська поезія. Кінець XVI початок XVII ст. / Упор. В.П. Колосова, В.І. Кречотень. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 137-144.

Гер. і Тр. – "Гербы и трены при гробѣ и трунѣ... Сильвестра Косова" Анонім // Українська поезія. Середина XVII ст. / Упор. В.І. Кречотень, М.М. Сулима. – К : Наукова думка, 1992. – С. 66 – 97.

Евод. – "Еводія" Г. Бутовича // Українська поезія. Середина XVII ст. / Упор. В.І. Кречотень, М.М. Сулима. – К: Наукова думка, 1992. – С. 204 – 209.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Зелінська О.* Звертання в барокових проповідях / Оксана Зелінська // Українська мова. – 2007. – № 1. – С. 65 – 73.

2. *Курганова О. Ю.* Текстотвірна роль молитви в поезії українського бароко середини XVII ст.: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Курганова Олена Юріївна. – Національний університет "Києво-Могилянська академія". – К., 2013. – 279 с.

3. *Наєнко Г. М.* Науковий текст середньоукраїнського періоду в лінгвостилістичному, текстолінгвістичному й комунікативно-функціональному висвітленні : монографія / Г.М. Насенко. – К.: Освіта України, 2013. – 404 с.

4. *Шевченко-Савчинська Л.* Етикетна латиномовна поезія в українській літературі XVI – XVIII ст.: Дис. ... к. філол. н. – К., 2005. – 253 с.

5. *Шкіцька І. Ю.* Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: монографія / Ірина Юріївна Шкіцька; за наук. ред. проф. В.М. Бріцина. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 440 с. : іл.

Стаття надійшла до редакції 31.10.13

Грицьона С., асп.,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

**"АДРЕСАТНОСТЬ – АДРЕСАНТНОСТЬ"
В РАННЕБАРОККОВЫХ ПАНЕГИРИКАХ КОНЦА XVI –
ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVII ВВ.**

В статье проанализирована категория "адресатность – адресантность" в раннебарокковых текстах художественного стиля конца XVI – начала XVII вв., в частности панегириках; раскрыты закономерности использования номинаций панегирических адресатов и адресантов с позиций социального статуса личности, самоидентификации, этикетности.

Ключевые слова: адресат, адресант, староукраинский литературный язык, барокко, панегирик.

S. Grytsyna, postgraduate student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**"ADDRESSEE – ADDRESSER" IN THE EARLY BAROQUE
PANEGYRICS THE END OF THE XVI – THE FIRST HALF OF THE
XVII CENTURY**

The article is devoted to analysis of the category "addressee – addresser" in the early baroque texts of the artistic style of the end of the XVI – the first half of the XVII century, especially in panegyrics; revealed patterns of use nominations panegyric recipients and senders from the standpoint of social status of the persons, self-identity, etiquette.

Key words: addressee, addresser, the old-Ukrainian literary language of the end of the XVI – the first half of the XVII century, baroque, panegyrics.

УДК 81'42=111

Данильченко І. В., асп.,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

**ЛЕКСИКА НАЛЕЖНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ
ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ: ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ**

У статті розкрито вплив ґендера журналіста на вживання лексичних засобів, що апелюють до потреби у належності, яка полягає у входженні людини в різні соціальні утворення – сім'ю, колектив тощо. Встановлено,